

**Абуабдуллоҳ Чаъфар ибни Муҳаммад ибни Ҳаким ибни Абдурахмон ибни
Одам Рӯдакӣ (порсӣ: 941 — 858, Панҷрӯд, Мовароуннаҳр) нахустин шоири
бузурги порсигӯй ва падари шеърӣ порсӣ аст**

Бунёдгузори адабиёти классикии порсӣ Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ соли 858 дар деҳаи Панҷрӯд аз тавобеъи Самарқанд, ки акнун рустое аз ноҳияи Панҷакент дар вилояти Суғд аст, ба дунё омадааст. Вай аз шоирони замони Сомониён буд ва беш аз 1 млн байт шеър гуфта, вале аз он шумор то кунун танҳо қариб 1000 байт расидааст. Рӯдакӣ соли 941 вафот кардааст.

Таърихи ҳазору сад солаи адабиёти тоҷик бо номи бунёдгузори он устод Рӯдакӣ саҳт вобаста аст. Рӯдакиро муосиронаш ва суҳанварони баъдина бо унвонҳои ифтихорӣ: Қофиласорони назми форсӣ, Соҳибқирони шоирон, Султони шоирон, Мақаддумушуаро, Одамушуаро ва ҳамсони инҳо ёд мекунам. Асосгузор ва сардафтарии адабиёт аслан маъноӣ онро надорад ки пеш аз дигарон асар эҷод карда бошад.

Устод Рӯдакӣ бо хизматҳои бузургаш ба ин мақоми таърихӣ расидааст. Рӯдакӣ дар таърихи халқи тоҷик аввалин суҳанваре аст, ки таҷрибаҳо ва муваффақиятҳои гузаштаи худро дар соҳаи адабиёти тоҷик ҷамъбаст кардааст.

Рӯдакӣ ва Сомониён

Ҳунару дастовардҳои устод Рӯдаки ба ғӯши Сомониён Наср II ибн Аҳмад, ки сарвари Хуросон буд мерасад ва вай устодро ба дарбораш даъват мекунад. Рӯдаки дӯсти ҳаррӯзаи Наср II мешавад ва боиси ҳурмату эҳтиром мегардад. Устодро асосгузори девон, ки як намуди маҷмӯаи шеър аз рӯи тартиби алифбо мебошад, ном мегирад.

Рӯдакиро даставвал ба дарбори Насри Аввали Сомонӣ, ки солҳои 864-892 ҳокими Самарқанд буд, мекашад. Ӯ ҳамчунин дар манзилҳои деҳқонон, яъне заминдорони давлатманд ва мулкдор ба сарояндагӣ, навозандагӣ ва шоирӣ машғул мешавад. Рӯдакӣ бо ташаббуси Абулфалзи Балъамӣ, ки аз соли 892 то соли 938 вазир буд, ба Бухоро бо пойтахти Сомониён даъват шуд. Рӯдакӣ дар он замоне, ки авҷи болоравии

худшиносии халқи тоҷик буд, даъвати Балъамиро ба чон пазируфт. Иштироки Рӯдакӣ дар ин ҳаракат айни муддао буд. Ӯ бо дарбори Исмоили Сомонӣ (892-907) ва Аҳмад ибни Исмоил (907-914) беалоқа набудааст. Рӯдакӣ дар дарбори Наср ибни Аҳмади Сомонӣ, яъне Насри 2 (914-993) ба мартабаи азим соҳиб мешавад.

Бинобар хамин худи Рӯдакӣ мегӯяд:

Киро бузургию неъмат зи ину он будӣ,
Варо бузургию неъмат зи Оли Сомон буд.

Насри аввали Сомонӣ дӯстдор ва ташвиққунандаи адабиёти дарӣ буд. Худаш ҳам шеър мегуфт. Насри 2 Рӯдакиро надим, яъне аз наздикони худ мегардонд. Рӯдакӣ бо ӯ дар бисёр сафархояш ҳамроҳӣ карда, Нишопур, Марв, Сарахсу Ҳирот ва бисёр шаҳрҳои дигарро дидааст. Нуфузи Рӯдакӣ дар дарбор ниҳоят бузург буд. Наср ибни Аҳмад ва сарлашкарону ҳокимони каламрави ӯ ба шоир барои касидаву достонхояш мукофотҳои калон меоданд.

Рӯдакӣ тарбиятгар ва пешвои тамоми адибони замонаш буд. Шаҳиди Балхӣ, Муродӣ ва Фароловӣ аз ин қабил буданд. Далелҳои зиёди таърихӣ аз таъсири ғавқуллодаи ашъори Рӯдакӣ шаҳодат медиҳад. Боре Наср ибни Аҳмад ба Ҳирот сафар кард. Ба сабаби хушии обу ҳаво ва зебоии табиати ӯ чор сол он ҷо монда, пойтахти худ шаҳри Бухоро гуё аз ёд баровард. Вазирону сарлашкарони ӯ, ки муштоқи ёру диёр ва пазмони аёлу фарзандон буданд, майли Бухоро доштанд. Азбаски замони осоишта буд, амир аз фароғат даст намекашид. Онҳо аз устод Рӯдакӣ мадад чустанд, ки чорагарӣ кунад. Рӯдакӣ ба доди онҳо расид. Вай дар васфи Бухоро қасидае навишта, бо самимият, ташбеҳу муболиға шеъри гӯшнавозе эҷод кард.

Бӯи Ҷӯи Мӯлиён ояд ҳаме,
Ёди ёри меҳрубон ояд ҳаме.
Реги Омуву дурушти роҳи ӯ,
Зери поям парниён ояд ҳаме.

Оби Чайхун бо ҳама паҳноварӣ
Хинги моро то миён ояд ҳама.
Эй, Бухоро, шод бошу дер зӣ,
Мир наздат шодмон ояд ҳама.
Мир моҳ асту Бухоро осмон,
Моҳ сӯи осмон ояд ҳама.
Мир сарв асту Бухоро бӯстон,
Сарв сӯи бӯстон ояд ҳама.
Офарину мадҳ суд ояд ҳама,
Гар ба ганҷ андар зиён ояд ҳама.

Рӯдакӣ низ бо ғулумон ва амволи зиёди худ, ки аз чаҳорсад шутур ва дусад ғулом иборат буд, ба Бухоро баргашт.

Лозим ба ёдоварӣ аст, ки Абӯабдуллоҳ Қаъфар ибни Муҳаммади Рӯдакӣ дар қасидаи "Модари май"-и худ сарзамини таҳти ҳукмронии Амири Сомониро, ки тоҷикон ҳувияти торихии худро вомдори эшон медонанд, Эрон меҳонад ва аз он ба некӣ ном мебарад.

Шодӣ Бу Қаъфар Аҳмад ибни Муҳаммад
Он маҳи озодагону мафҳари Эрон
Он милки адлу офтоби замона
Зинда бад-ӯ доду равшаноии кайҳон

Намунае аз осори Рӯдакӣ

Гар бар сари нафси худ амирӣ, мардӣ,
Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ, мардӣ.
Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ мардӣ.
Дило, то кай ҳама чӯй манеро,
Чӣ дорӣ дӯст ҳарза душманеро?
Чаро чӯй вафо аз бевафое?
Чӣ кӯбӣ беҳуда сард оҳанеро?

Аё савсан баногӯше, ки дорӣ
Ба рашки хештан ҳар савсанеро.
Яке з-ин барзанӣ нороҳ баршав,
Ки бар оташ нишонӣ барзанеро.
Дили ман арзане, ишқи ту кӯхе,
Чӣ сой зери кӯхе арзанеро?
Бубахшо, эй писар, бар ман бубахшо,
Макуш дар ишқ хира чун манеро.
Биё, инак ниғаҳ кун Рӯдакиро,
Агар бечон равон хоҳӣ танеро
Чун теғ ба даст орӣ мардум натавон кушт
Наздики Худованд бадӣ нест фаромушт
Исо ба раҳе дид яке мурда фитода
Ҳайрон шуду бигрифт ба дандон сариангушт

Эҷодиёт

Рӯдакӣ аз шоирони пуркор ва сермахсули дунё буд. Эҷодиёти ӯ аз 8-солагиаш сар шуда, қариб 70 сол давом кард. Бар замми ин, Рӯдакӣ чунон истеъдоди бузург дошт, ки асарҳои калонро дар муддати кӯтоҳ эҷод мекард. Соли 932 ӯ бо хоҳиши дӯсташ Балъамӣ Калила ва Димнаро дар 12 ҳазор байт ба назм медарорад. Ҳоло аз он қариб сад байт боқист. Баъди ин Синдбодномаро менависад. Соли 933 қасидаи Модари майро дар чанд рӯз мегӯяд, ки он дар шакли боқимондааш аз 94 байт иборат аст. Соҳиби девони бузург будани Рӯдакӣ аниқ аст. Девони мачмӯаи ашъори лирикии ин ё он шоир аст, ки мувофиқи жанрҳо чобачо карда мешавад. Калила ва Димна ва Синдбодномаро боз 5 маснавии дигар доштааст. Ҳамаи ин нишон медиҳад, ки Рӯдакӣ бе ҳеҷ шакку шубҳа аз шоирони пурмахсул будааст. Аз ин ҷиҳат Муҳаммад Авфӣ ашъори ӯро сад дафтар, яъне сад чилд мегӯяд. Шоири асри XI Рашидии Самарқандӣ сздаҳ раҳ сад ҳазор байт будани шеъри Рӯдакиро хабар медиҳад:

Гар сари ёбад ба олам кас ба некушоирӣ,
Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ.
Шеъри ӯро баршумурдам, сездеҳ раҳ сад ҳазор,
Ҳай фузун ояд, агар чунонки бояд бишмарӣ.

Шоири дигари асри XI Асадии Тусӣ, ки бо Рудакӣ қарибулаҳд ва аз донишмандони забардасти эҷодиёти ӯ буд, яксаду ҳаштод ҳазор байт гуфтани Рудакиро таъкид мекунад, ки ин хабар беш аз хама ба ҳақиқат наздик аст:

Шоир чу гузин Рудакӣ он к-аш бувад абёт
Беш аз саду ҳаштод ҳазор аз дуру девон.

Аз ин осори беандоза бузурги устод Рӯдакӣ акнун дар ҳудуди ҳазор байт боқӣ мондаасту бас. Вале ҳамин миқдори ками дурдонаҳои ӯ низ нубуғи шоирӣ ва қудрати офаридагори устодро намоиш медиҳад.

Ба ҳамин минвол замони камолоти эҷодии Рудакӣ дар Бухоро гузашт. Ӯ на танҳо дар дарбор, балки дар байни халқ ва хоса гуруҳҳои равшанфикри аҳли шаҳр низ шуҳрати тамоми ёфта буд. Дар бораи пирӣ ва нотавонии худ Рӯдакӣ аз ҷумла дар қасидаи Модари май ишораҳо дорад. Зеро хонадони сомони дар аввали ҳукумронии худ ба пайравони масхабҳо, ҳатто динҳо бетараф буданд. Аз соли 919 сар карда дар хоки Сомониён, аз як тараф таблиғоти қармати авҷ мегирад, аз тарафи дигар, дар охири замони Насри ибни Аҳмад (914- 943) таасуб ва хурофоти масхаби хеле боло рафт. Қарматҳо ки буданд? Қарматҳо гурӯҳи буркувати сиёсӣ буданд, ки дар асри 9 пайдо шуда, деҳқонон, бодиянишинҳо ва аҳли ҳунар, хусусан, онҳоҳо, ки аз мазҳаби расмии ислом ва сиёсати наҷодпарастонаи халифаҳои аббосӣ, ки ҳудро ҳокими ҳамаи мусулмонҳо мешумориданд, норози буданд, муттаҳид мекарданд.

Таъсири нуфузи он ба дараҷае буд, ки амирон ва вазирон ва шахсони дигари соҳибэътибор низ ба он майл мекарданд. Наср ибни Аҳмад низ ба онҳо тавачҷуҳ дошт. Сабаби чунин ном гирифтани ин ҷараён дар он аст, ки асосгузори он Ҳамадон ибни Ашъас кайд ва пойҳои кутӯҳ дошт. Онҳо аз

сарлашкарони туркнажоди мамлакати худ низ бим дошанд. Таълимоти кармати, ки бузургии нажоди эрониро нисбат ба арабу турк таблиг мекард, чун мафкура такягоҳи хубе буд. Лашкариён бошанд, онхоро мекуфтанду горат мекарданд.

Рӯдакӣ аз фитнаҳо, бетартибиҳо, амалиёти зиддихалқии қувваҳои ҷудоичуи марказгурез ва ривочу ҳуруфоти мазҳабӣ, ки ҳаёти шоирро талх карда, ба кори эҷодии ӯ ҳалал мерасонданд, ба танг омада, дар сафи одамони пешқадам, ватандӯст ва халқпарвар меистад. Вай ҳатто аз он пушаймон мешавад, ки дар дарбор хизмат кардааст:

Басе нишастам ман бо акобиру аъён,
Биозмудамашон ошкору пинхони.
Нахостам зи таманно магар, ки дастури,
Наёфтам зи атоҳо магар пушаймони.

Ҳукуматдорон ин рафтори бебокони шоирро бардошта натавонишанд. Онҳо молу мулки Рӯдакиро мусодира карда, ба чашми у мил кашида, кӯр карданд. Мил кашидан аз кабехтарин ҷазоҳои ҳокимони феодалӣ буд, ки бо лулачаи оҳанини тасфон гавҳараки чашми одамонеро, ки аз чиҳати мафкурави хафноктарин шумурда мешуданд, доғ мекарданд.

Рӯдакӣ пири нотавон, озорёфта ва ҷазогирифта ба деҳаи худ баргашт. Баъди бозгашт ба зодгоҳ Рӯдакӣ зиндагии пурчушу хурӯш ва осудаи худро ба ёд оварда, мулоҳиза меронад, ки чаро ӯро аз майдони мубориза берун карданд? Бале, гуноҳе надошт. Шоири ранчур навишта буд:

Басо, ки маст дар ин хона будаму шодам,
Чунон ки чохи ман афзун буд аз амиру мулук.
Кунун ҳамонаму хона ҳамону шахр ҳамон,
Маро нагуй, ки аз чи шудааст шоди сук?

Баъди се соли ба зодгоҳи худ баргаштан, яъне соли 941 Рӯдакӣ аз олам гузашт. Ҷасади ӯро дар сахни бӯстони Панҷруд ба хок супурданд. Оромгоҳи ӯ то имрӯз зиёратгоҳи мухлисони назми пок ва сухани Олӣ мебошад.